

БИОГРАФИИ УЧЕНЫХ В ДОКУМЕНТАХ

СЕНЕКЕРИМ ТЕР-АКОПЯН

Из архива С. Тер-Акопяна, хранящегося в Матенадаране

Видный арменовед, востоковед, филолог, археолог, этнограф и педагог Сенекерим Тер-Акопян (Челепи, Гюмушханеци) родился в 1882 г. в семье служащего в г. Гюмушхане Трапезундского вилайета. Начальное образование получил в местной школе. В 1896-1903 гг. учился в Эчмиадзинской семинарии Геворкян, затем – в Берлинском университете (1905-1910 гг.) на философском факультете. Возвратившись на Кавказ, в 1903-1917 гг. занимался педагогической деятельностью в школах Тебриза, Еревана, Александрополя, Шуши, Нахичевана, Тифлиса, Баку и в семинарии Геворкян. В 1915-1917 гг. по поручению Кавказского человеколюбивого общества С. Тер-Акопян принимал участие в научных экспедициях с целью сбора и описания этнографических материалов из сборных пунктов западноармянских беженцев. В 1917-1921 гг. был помощником заведующего Эчмиадзинского музея. Когда декретом Ревкома и Наркомпроса ССРА 5 февраля 1921 г. был создан первый в Советской Армении научно-исследовательский институт-Эчмиадзинский культурно-исторический, Тер-Акопян вошел в состав научной коллегии института (заведовал матенадараном). 26 мая 1921 г. этот институт был реорганизован и переименован в Эчмиадзинский научный институт. С 6 января 1922 г. Тер-Акопян был утвержден на пост заместителя председателя института. До 1937 г. он занимал должность директора Эчмиадзинского матенадарана. Являлся одним из членов-учредителей Комитета охраны древностей Армении.

С. Тер-Акопян был приглашен на съезд востоковедов Германии, состоявшийся в Мюнхене 6-9 октября 1924 г., где выступил с докладами «О выполняемых работах в пользу востоковедения в Советской Армении» и «Остатки доармянской материальной культуры в Советской Армении» (Национальный архив Армении, ф. 1, оп. 4, д. 26, л. 7-7 об.).

Как член общества востоковедов Германии, он был приглашен также на востоковедческий съезд в Гамбург в конце сентября 1926 г., где выступил с докладом о проделанных историко-археологических работах в Советской Армении за последние годы, а также установил связи с соответствующими научными учреждениями Германии (НАА, ф. 1, оп. 6).

В годы культа личности Сталина С. Тер-Акопян стал невинной жертвой репрессий. 23 сентября 1937 г. он был арестован. 3 марта 1938 г. было вынесено постановление о предъявлении ему обвинения с изменением статьи 68 на статью 58а УК АрмССР. Заседание Особой тройки НКВД АрмССР от 4 октября 1938 г. постановило: Тер-Акопяна Сенекерима Хачатуровича расстрелять, что было приведено в исполнение 13 октября 1938 г. Определением Военного трибунала Закавказского военного округа на заседании от 3 января 1956 г. решение Тройки НКВД Армянской ССР от 4 октября 1938 г. в отношении Тер-Акопяна С.Х. было отменено, дело о нем прекращено за отсутствием состава преступления, и он был реабилитирован (НАА, ф. 1191, оп. 2, д. 979-981, л. 4-5, 68, 74-75 об. Подробнее см.: А. Адамян. Архив Сенекерима Тер-Акопяна. - Вестник общественных наук, 1971, N 12, с. 87-88; Закарян А. Письма, направленные Сенекериму Тер-Акопяну. - Вестник общественных наук, 1985, N 1, с. 83-91; Утуджян А. Сенекерим Тер-Акопян. - Христианская Армения, 2008, июль, Б, N 14; её же. Сенекерим Тер-Акопян. - Именитые семинаристы, 2009, выпуск Б, Первопрестольный Св. Эчмиадзин, с. 437-442. Все на армянском языке).

Ниже впервые публикуются документы из жизни и деятельности Сенекерима Тер-Акопяна.

СТЕПАН ГАРИБДЖАНЯН

Кандидат исторических наук

N 1

Письмо председателя Российской академии истории материальной культуры Н.Я. Марра в Армянский научно-исследовательский институт

6 октября 1923 г.
Петербург

В Российской академии истории материальной культуры при разряде греко-римского искусства образована Комиссия по изучению искусства и археологии эгейского периода в бассейне Средиземного моря и в прилегающих областях. Первоочередной задачей этой Комиссии является регистрация и исследование

памятников культуры, известной под названием «трипольской». Так как памятники «трипольской культуры» близко соприкасаются с памятниками древностей Передней Азии и Закавказья, которые как в своих Алагецких могильниках, так и в находках нижних районов б. Эриванской губернии и на границах с Грузией дали несомненно родственные образцы керамических изделий (Варнак, Килил-Ванк и др), то, естественно, что работы Комиссии теснейшим образом связываются с работами [научных] учреждений Армении и для планомерного осуществления своего задания нуждаются в содействии со стороны Армянского научно-исследовательского института.

Поэтому Российская академия истории материальной культуры обращается в Институт с предложением и просьбой содействовать выполнению предпринятой научной работы, каковое содействие может выразиться и в сообщении новейшей литературы по затронутому вопросу и в присылке фотографических снимков с предметов древностей указанного типа как старых, так и новых находок. Желательна также организация подобной же исследовательско-регистрационной работы и на местах по взаимному соглашению с Академией. Равным образом представляется вполне своевременным теперь же приступить к обсуждению вопроса о возможной поддержке на местах научной экспедиции, которая в тех целях может быть организована Академией в Армению при содействии материальными средствами также со стороны Республики Армении, в части, касающейся работ местных [научных] учреждений и отдельных научных работников, примкнувших к означенной экспедиции.

Академия надеется, что Институт примет на себя инициативу по поддержке работ Академии и войдет в сношение по этому поводу с другими заинтересованными учреждениями Армении.

Председатель Академии Н. Марр
Управляющий делами В. Миханкова

НАА, ф. 1063, оп. 1, д. 10, л. 3-4. Подлинник. Машинопись.

N 2

**Սենեքերիմ Տեր-Հակոբյանի դիմումը ՀՍԽՀ լուսավորության ժողկոմին՝ իրեն
Լենինգրադ գործուղելու խնդրանքով**

21 սեպտեմբերի 1924 թ.
Երևան

Վերջին չորս խորհրդային տարիներում Հայաստանի գիտական ինստիտուտի Էջմիածնի հիմնարկներում անընդհատ տարած [առանց արձակուրդների բացակայելու] իմ աշխատանքների փորձը լրացնելու համար խնդրում եմ դյուրությամբ ընձեռել ինձ առաջիկա հոկտեմբեր ամսից գեթ երկու ամսով գործուղվելու Լենինգրադ, այնտեղ պարապելու և ծանոթանալու նոր հիմունքներով վերակազմված թանգարանային և մատենադարանային հիմնարկների հետ: Այս մա-

սին, Էջմիածնում իմ աշխատություններին ծանոթացած ակադեմիկ Մառի¹ կարծիքն է նույնպես, որ ստիպողական անհրաժեշտություն է ինձ համար Լենինգրադում ծանոթանալ և հետևել «Российская Академия Истории Материальной Культуры»-ի² տարած աշխատանքներին:

**Վարիչ Հայաստանի գիտական ինստիտուտի
Ձեռագրատուն-Մատենադարանի և թանգարանի՝
Սենեքերիմ Տեր Հակոբյան**

Հայաստանի ազգային արխիվ, ֆ. 122, ց. 1, գ. 233, թ. 82: Բնագիր:

N 3

**ՀՍԽՀ լուսժողկոմատի Հնությունների պահպանության կոմիտեի կողմից
Սենեքերիմ Տեր-Հակոբյանին տրված մանդատ**

26 դեկտեմբերի 1924 թ.
Երևան

Հայաստանի հնությունների պահպանության կոմիտեի անդամ, Հայաստանի գիտական ինստիտուտի վարիչ ընկ. Սենեքերիմ Տեր-Հակոբյանը մեկնում է Ղամարլուի շրջանը հնագիտական նպատակով:

Խնդրում ենք բոլոր պետական հաստատություններին և պաշտոնական անձանց ցույց տալ ընկ. Սեն. Տեր-Հակոբյանին լիակատար աջակցություն իր կատարելիք գիտական գործը հաջողությամբ ավարտելու համար:

**Նախագահ կոմիտեի Ա. Թամանյան³
Գիտնական քարտուղար Ա. Քալանթար⁴**

¹ **Մառ Նիկողայոս (1864-1934)** - արևելագետ, հայագետ, լեզվաբան, ԽՍՀՄ ԳԱ ակադեմիկոս, փոխնախագահ: Ուսումնասիրել է Կովկասի ժողովուրդների հնագիտությունն ու ազգագրությունը: Մասնակցել է և ղեկավարել էին հայկական բնակավայրերի պեղումները, մի քանի արշավախմբերով մանրամասն ուսումնասիրել է Անին:

² Российская академия истории материальной культуры (РАИМК) была создана 18 апреля 1919 г. на базе существовавшей с 1859 г. Археологической комиссии. С 1959 г. - Институт археологии АН СССР. С 1919 по 1934 г. Академию возглавлял Н.Я. Марр.

³ **Թամանյան Ալեքսանդր (1878-1936)** - ՀԽՍՀ ժողովրդական ճարտարապետ (1926), Ռուսաստանի կերպարվեստի ակադեմիայի փոխնախագահ (1914): 1923 թ. հրավիրվել է Հայաստան, ընտրվել ՀԽՍՀ կերպարվեստի աշխատողների ընկերության նախագահ: 1923 թ. դեկտեմբերի վերջից դարձել է ՀՍԽՀ լուսավորության ժողովրդական կոմիսարիատի Հնությունների պահպանության կոմիտեի նախագահ: Կոմիտեին, որը ստեղծվեց կառավարության 1923 թ. դեկտեմբերի 18-ի դեկրետով իբրև հանրապետական գիտական-վարչական իրավասու օրգան, վերապահված էր «Հանրապետության մեջ ամենուրեք սիփոված նյութական կուլտուրայի բազբահազար մնացորդների իրական և տեխնիկական պահպանության, նաև նրանց սիստեմատիկ ուսումնասիրության գործը»:

⁴ **Քալանթար (Լոռու Մելիք-Քալանթար) Աշխարիբեգ (1884-1942)** - Հնագետ, արևելագետ, պատմաբան, հուշարձանների պահպանության գործի կազմակերպիչ, Երևանի պետական համալսարանի հիմնադիր դասախոս: Ավարտել է Թիֆլիսի Ներսիսյան դպրոցը, Սանկտ-Պետերբուրգի համալսարանի արևելյան լեզուների ֆակուլտետի հայ-վրացական բանասիրության և պատմության

ՀՀ կառավարությանն առընթեր Մ. Մաշտոցի անվան Հին ձեռագրերի ինստիտուտ (Մատենադարան), Սենեքերիմ Տեր-Հակոբյանի արխիվ, թղթ. 76, վավ. 93: Բնագիր, ձեռագիր:

N 4

**Письмо Сенекерима Тер-Акопяна Непременному секретарю
Всесоюзной академии наук Сергею Феодоровичу Ольденбургу⁵**

январь 1926 г.

Ереван

Оторванность последних лет и нерегулярное получение нами новой научной литературы сильно отразилось на научно-исследовательской работе у нас, где единственным центром, обслуживающим таковые нужды, являлась (да и теперь еще продолжает быть) Эчмиадзинская библиотека. Чтобы пополнить эти просьбы, прошу сделать распоряжение о присылке нам изданий Академии наук [...].

При сем присылаю все издания Эчмиадзинского научного института и уведомляю, что склад всех эчмиадзинских старых изданий находится в нашем ведении и, если[у] Академии наук будет потребность в них, то при первом же Вашем требовании будут присланы Вам.

Примите уверения в совершенно[м] к Вам уважении и преданности.

Директор Эчмиадзинского института и заведующий библиотекой и музеем.

Матенадаран, Архив канцелярии, папка 76, документ 67, л. 1. Копия.

բաժինը: Դեռ ուսանողական տարիներից Նիկողայոս Մառի ղեկավարած արշավախմբի կազմում մասնակցել է Անիի պեղումներին, 1917 թ. Նիկողայոս Ադոնցի հետ՝ Վանի երկրորդ հնագիտական արշավախմբին, հավաքել և վերծանել է ուրարտերեն շուրջ 50 արձանագրություն: 1921 թ. հրավիրվել է Երևանի պետական համալսարան՝ որպես դոցենտ, ապա պրոֆեսոր: Հիմնել է Արևելքի պատմության և հնագիտության ամբիոնը, ստեղծել հնագիտական աշխատանոց, 1923 թ. հրատարակել է հնագիտության հայերեն առաջին դասագիրքը: 1923 թ. ղեկոնդեմբերից մինչև 1932 թ. եղել է ՀՍԽՀ լուսժողովմատի հնությունների պահպանության կոմիտեի գիտնական քարտուղարը: Ստալինյան բռնաճնշումների զոհերից է: Ձեռքակալվել է 1938 թ. մարտի 19-ին կեղծ և հնարովի՝ «Պրոֆեսորների ու դասախոսների գործով»՝ իբրև 1923-24 թթ. Երևանի համալսարանում ստեղծված «անլեզալ դաշնակցական հակախորհրդային ազգայնականորեն տրամադրված մտավորականության կազմակերպության» պարագլուխ (ղեկավար): Մի շարք դատական հետաքննություններից ու քաշքշուկներից հետո ԽՍՀՄ ՆԳԺԿ հատուկ խորհրդակցության 1941 թ. սեպտեմբերի 3-ի որոշմամբ դատապարտվել է բանտարկության ուղղիչ-աշխատանքային ճամբարում՝ 8 տարի ժամկետով: Վախճանվել է 1942 թ. հուլիսի 2-ին, աքսորի ճանապարհին, Չելյաբինսկի մոտ: 1955 թ. ապրիլի 2-ին ԽՍՀՄ Գերագույն դատարանի ռազմական կոլեգիայի որոշմամբ լիովին արդարացվել է՝ հանցակազմի բացակայության պատճառով:

⁵ **Ольденбург С.Ф. (1863-1934)** - востоковед, академик Императорской академии наук с 1900 г. Один из основателей русской индологической школы. С 1904 по 1929 г. – непременный секретарь АН. В 1917 г. был министром просвещения Временного правительства. В 1930-1934 гг. – директор Института востоковедения АН СССР.

N 5 Մանդատ

6 հունիսի 1928 թ.

Սույնը տրվում է Հնությունների պահպանության կոմիտեի անդամ ընկ. Սենեքերիմ Տեր-Հակոբյանին առ այն, որ նա գործուղվում է կոմիտեի կողմից Լենինական՝ ստուգման ենթարկելու Մարմաշենի ավազուտներում մամոնտի մնացորդների գտնված վայրը և ստանալու [անընթեռնելի - Ս.Ղ.] վարչությունից ու այլ հաստատություններից մամոնտի և այլ նախապատմական կենդանիների այն մնացորդները, որոնք գտնված են նույն վայրում աշխատանքների միջոցին:

Կոմիտեն խնդրում է խորհրդային բոլոր հաստատություններին ցույց տալ ընկ. Տեր-Հակոբյանին ամենայն աջակցություն:

Նախագահ Ա. Թամանյան
Գիտնական քարտուղար Ա. Քալանթար

ՀՀ կառավարությանն առընթեր Մ. Մաշտոցի անվան Հին Ձեռագրերի ինստիտուտ (Մատենադարան), Սենեքերիմ Տեր-Հակոբյանի արխիվ, թղթ. 76, վավ. 95: Բնագիր, ձեռագիր:

N 6 Հնությունների պահպանության կոմիտեի գրությունը Լենինական՝ Երկաթուղու վարչությանը

6 հունիսի 1928 թ.
Երևան

Հայաստանի հնությունների պահպանության կոմիտեն խնդրում է Երկաթուղային վարչությանը աջակցություն ցույց տալ կոմիտեի անդամ ընկ. Սենեքերիմ Տեր-Հակոբյանին՝ ապահով կերպով փոխադրելու երկաթուղիով Լենինականից Երևան հնագիտական արժեքավոր իրեր, որոնց փոխադրությունը կատարվում է լուսժողկոմի կարգադրությամբ:

Նախագահ Ա. Թամանյան
Գիտնական քարտուղար Ա. Քալանթար

Մատենադարան, Սենեքերիմ Տեր-Հակոբյանի արխիվ, թղթ. 76, վավ. 96: Բնագիր, Ձեռագիր:

N 7

**Письмо директора Московского Государственного театрального музея имени
Алексея Бахрушина директору Эчмиадзинской государственной библиотеки
Сенекериму Тер-Акопяну**

29 августа 1928 г.
Москва

Государственный театральный музей им. А. Бахрушина, ввиду наступающего 100-летия со дня смерти А.С. Грибоедова, приступил к организации выставки, посвященной этому писателю, и к собиранию материалов, касающихся его жизни и творчества.

Осведомившись через т. Г.В. Бебутова об имеющихся в распоряжении Эчмиадзинской библиотеки ряда документов и книг, имеющих отношение к Грибоедову, и о Вашей готовности предоставить их интересующимся Грибоедовым учреждениям, Музей обращается к Вам с убедительной просьбой взять на себя труд по розыску этих материалов, снятию с них копий, а также сфотографированию тех документов, которые Вы признаете этого заслуживающими. Все расходы по снятию копий и переводу их на русский язык, по фотографированию, пересылке и проч. Музей, конечно, принимает на себя и вышлет Вам необходимую сумму по первому Вашему требованию.

Со своей стороны Музей с полной готовностью берет на себя содействие в пополнении Вашей библиотеки нужными Вам изданиями, как Академии наук, так и других научных учреждений, и просит выслать ему список таковых.

Ввиду близости юбилейных дней и желательности использовать к ним все материалы, Музей просит Вас о возможно скором исполнении его просьбы, о результатах которой просит не отказать ему своим уведомлением.

Директор Музея [подпись]

Матенадаран. Архив канцелярии, папка 76, документ 91, л. 52. Подлинник. Машинопись.

N 8

**ՀԱՄԵ Հովտորայի պատմության ինստիտուտի պատմական հուշարձանների
պահպանության բաժնի վարիչ Հ. Թումյանի գրությունը Սենեքերիմ
Տեր-Հակոբյանին**

7 հուլիսի 1935 թ.
Երևան

Մոտ ժամանակներս Արագած է ուղարկվելու հատուկ էքսպեդիցիա՝ Ձեր առաջարկությամբ տեղափոխելու այստեղից վիմական հնությունը և ը. Ձ. Կորկոտյանի հայտնաբերած այծագրերը ուսումնասիրելու և նկարահանելու:

Խնդրում եմ ուղարկեք ինձ շտապ էքսպեդիցիայի մարշրուտը և նախահաշիվ կազմի համար:

Ձեր մասնակցությունը էքսպեդիցիային անհրաժեշտություն է:

Հ. Թումյան

Մատենադարան, Սենեքերիմ Տեր-Հակոբյանի արխիվ, թղթ. 76, վավ. 102: Բնագիր:

N 9

Письмо Сенекерима Тер-Акопяна в дирекцию Института истории материальной культуры, языка и литературы народов Закавказья Грузинского филиала АН СССР

Середина 1930-х гг.

Согласно Вашего отношения от 5 сентября с. г. за N 5/9 о подготовке текста истории (Тимур Ленг) Тома [Товма – С.Г.] Мецобеци⁶, настоящим сообщая Вам о моем согласии на подготовку упомянутого текста. Работа эта должна выполняться много на основе 15 экземпляров и фрагментов. Вторая часть этой работы должна содержать тексты мемориальных записей, относящихся к Тимуру Ленгу и его ближайшим преемникам.

Кроме того, даю мое согласие также на подготовку к публикации 3-х фрагментов XI в. из истории М. Хоренского.

Вся эта работа будет выполнена мною на условиях, предложенных Вами вышеупомянутым отношением.

(С.Х. Тер-Акопян)

Институт древних рукописей им. М. Маштоца (Матенадаран) при правительстве РА. Архив Сенекерима Тер-Акопяна, папка 76, док. 85. Рукопись.

⁶ **Товма Мецобеци (1378-1446)** - культурно-общественный деятель, историограф, педагог. Автор сочинения «История Ленг-Тимура и его преемников», изданного в Париже на армянском языке в 1860 г. Он, как очевидец, описывал военные походы, опустошения, пленение населения, тяжелое налоговое бремя, борьбу армянского народа против завоевателей-тюркизированного монгольского полководца, эмира Тимурленга (1336-1405) и его преемников, а также деятельность школ и учителей.

N 10

Աստղագետ Լևոն Սեմյոնովի⁷ գրությունները Սենեքերիմ Տեր-Հակոբյանին

16 մարտի 1936 թ.
Երևան

Մեծարգո Սենեքերիմ

Մեր գործը ընկել է Ձեզ, և ես հույս ունեմ, որ դուք մեզ չեք մերժի:

Մեր աշխատանքների համար անհրաժեշտ են մի շարք փաստացի տվյալներ:

1. Ո՞ր թվից են հրատարակվել հայկական էփիմերտենները⁸
2. Էփիմերտենների ի՞նչ հրատարակություններ են եղել և որ թվականներին:
3. Ի՞նչ թվականների ձեռագիր օրացույցներ են ունեցել:
4. Ո՞ր թվականից է սկսել Էջմիածնի վանքը հրատարակել օրացույցը:

Եթե վերևի հարցը դժվար կլինի պարզաբանել, խնդրում եմ նախօրոք հայտնեք: Հույս ունեմ, որ մեր խնդիրը կկատարվի:

Բարևներով՝ Լ. Սեմյոնով
Երևան, աստղադիտարան

N 11

11 նոյեմբերի 1936 թ.

Հարգելի ընկ. Սենեքերիմ

Այսօր ստացա Ժողովրդաբանության ինստիտուտից, որ երկու ամսից հետո դուք և ես պարտավորվում ենք զեկուցելու աստղաբաշխական ձեռագրերի մասին:

Խնդրում եմ մի բացիկով հայտնեք, թե ե՞րբ ես կարող եմ գալ Վաղարշապատ Ձեզ մոտ խորհրդակցելու այդ առիթով: Եթե նպատակահարմար գտնեք, կարող եք գալ աստղադիտարան (երբ լինեք Երևանում) և մի փոքրիկ աշխատանքի ծրագիր կկազմենք հենց տեղնուտեղը: Խնդրում եմ հայտնեք Ձեր կարծիքը և ընդունեք իմ ջերմագույն բարևները:

Ձեր հարգող Լ. Սեմյոնով:

⁷ **Սեմյոնով Լևոն (1893-1959)** - Ծնվել է Քիշնևում, ասորական ընտանիքում: 1912-1916 թթ. սովորել և ավարտել է Մոսկվային պետական համալսարանի Ֆիզիկամաթեմատիկական ֆակուլտետը: 1926 թ. դասախոսել է Երևանի պետական համալսարանում, 1927 թ. ստանձնել է աստղագիտության ամբիոնի վարիչի պարտականությունները, ղեկավարել մինչև 1939 թ.: Եղել է ԵՊՀ աստղադիտարանի առաջին վարիչը: 1929 թ. ստացել է դոցենտի, 1936 թ.՝ պրոֆեսորի կոչում: Նրա գրչին են պատկանում մի շարք գիտական հոդվածներ: Մեծ վաստակ ունի հայկական տոմարի ու միջնադարյան հայ աստղագիտության պատմության ուսումնասիրման բնագավառում:

⁸ **Էփիմերտե** (հունարեն՝ օրագիր, առօրյա դեպք, ժողովրդական ստուգաբանությամբ՝ Եփրեմվերդի – Եփրեմի տված): Հին աշխարհում՝ պետական, քաղաքական, ռազմական գործիչների օրագրերը, հետագայում՝ աստղագիտական տվյալներ պարունակող մատյաններ, որոնք ծառայել են նաև որպես օրացույցներ: Հայկական առաջին էփիմերտեն հրատարակվել է Վենետիկում 1748 թ. (Ղուկաս Վանանդեցու, Մխիթար Սեբաստացու տոմարագիտական և Թովմա Աբվինացու կրոնական երկերի ժողովածու է): Մանրամասն տե՛ս Հայկական համառոտ հանրագիտարան, հ. 2, Երևան, 1995, էջ 244-245:

Մատենադարան, Սենեքերիմ Տեր-Հակոբյանի արխիվ, թղթ. 76, վավ. 72, վավ. 43:

N 12

Следственное дело Сенекерима Тер-Акопяна

19 сентября 1937 г.

Справка

Тер-Акопян Сенекерим Хачатурович, 1882 г. рождения, уроженец города Трапезунда (Турция), первоначальное образование получил в бывшей академии Геворкян, затем выехал в Германию, где окончил археологический институт. Ранее Тер-Акопян С.Х. был директором госуд. музея рукописей в Вагаршапате, нынче же – консультант в этом же музее, проживает в Вагаршапате.

Имеющимися данными устанавливается, что Тер-Акопян С.Х., будучи в Германии, в Берлине, до империалистической войны, был в тесной связи с одним из родственников императора Германии, у которого работал в его собственном музее в качестве «консультанта» по армянским вопросам.

По окончании высшего учебного заведения в Германии, Тер-Акопян С.Х. германской разведкой предназначался для посылки на миссионерскую работу в Африку, но после его отказа был направлен в Иран. В Иране Т.-А. был смотрителем школ в Салмасте и за особые заслуги перед правительством Ирана был титулован в ханы с передачей в его владение больших земельных участков. В Иране же, в городе Тавризе Тер-Акопян С.Х. работал в австрийском консульстве в качестве «консультанта» по вопросам истории Армении.

Из Ирана Тер-Акопян С.Х. при дашнаках приехал в Армению на работу в книгохранилище, тогда еще при Эчмиадзинском монастыре, где установил тесную связь с монастырем и его верхушкой. Связь Тер-Акопяна с верхушкой монастыря продолжается и поныне.

Вагаршапатское книгохранилище, директором которого долгое время был Тер-Акопян, посещалось рядом агентов иностранных разведок, которые по приезде устанавливали с Тер-Акопяном связь, получая от него полное содействие в своей разведывательной деятельности.

В 1931 году в Вагаршапат под предлогом научной работы прибыл агент германской разведки, профессор ЛЕВИ, который за время своего пребывания в Вагаршапате (2 недели) был тесно связан с Тер-Акопяном, проживая у него на квартире.

ЛЕВИ прибыл в СССР по заданию германской разведки АРИАНА ДАГОБЕРД с задачей осветить положение национальных меньшинств Закавказья.

В 1932 г. с Тер-Акопяном связались лидеры партии «Рамкавар», агенты французской разведки Чобанян, Гюмюшкертян и англо-агент Тонапетян, прибывшие в Вагаршапат на выборы всеармянского католикоса, с которыми Тер-Акопян имел ряд встреч и бесед наедине.

В 1935 и 1937 гг. Вагаршапат посетили германские консулы в Тбилиси, которые под видом изучения рукописей также связались с Т.А. и имели с ним беседы наедине.

Тер-Акопян по своей идеологии является буржуазным националистом, фашистом с ориентацией на фашистскую Германию.

Тер-Акопян систематически среди молодых научных работников ведет фашистскую пропаганду за поражение Советского Союза, ненависть к грузинскому народу, а также оправдывает шпионскую деятельность разоблаченных врагов народа – ТУХАЧЕВСКОГО и др.

В своей научной деятельности Тер-Акопян ведет вредительскую работу, заключающуюся в том, что находящиеся в книгохранилище ценнейшие научные материалы скрывает от общественности, придерживаясь следующей своей установки:

«Большевики уничтожают армянскую культуру, советская литература бульварная, армянский народ при Советской власти никаких исторических перспектив не имеет, Советский Союз – тюрьма, а мы заключенные в ней.

Лучшее служение армянской нации заключается в том, что находящиеся в книгохранилище материалы – архивы – сохранить для более здорового и не развращенного поколения и для действительных хозяев».

На основании вышеизложенного Тер-Акопян Сенекерим Хачатурович подлежит аресту с привлечением к ответственности по ст. ст. 67 УК Армянской ССР.

Нач. I отделения 3 отдела УГБ НКВД АрмССР, ст. лейтенант госбезопасности

(Айрапетов)

(подпись)

Начальник 3 отдела УГБ НКВД АрмССР, капитан госбезопасности (Сатиан)

(подпись) (л. 3).

«Утверждаю»

Врид Наркомвнудел АрмССР

Полковник (Петров)

НАА, ф. 1191, оп. 2, д. 979-981, л. 1-3. Публикуется впервые.

N 13

Выписка из протокола N 1

Заседания особой Тройки НКВД АрмССР 4 октября 1938 г.

Слушали: Дело N 97 по обвинению Тер-Акопяна Сенекерима Хачатуровича 1880 г. рождения, урож. Турции, армянин, гражд. СССР, б/п. В момент ареста - директор вагаршапатского хранилища древних рукописей.

Обвиняется в том, что, будучи на учебе в Германии, в 1911 г., профессором Феликсом фон-Лушаном был завербован в германскую разведку. В период импе-

риалистической войны, по заданию германской разведки вел работу внутри к-р. партии дашнакцутюн в Иране. После советизации Армении, пользуясь старыми связями среди дашнаков, вступил в нелегальную дашнакскую организацию. До последнего времени поддерживал связь с германской разведкой, через германского консула в Тбилиси, который приезжал в Вагаршапат под предлогом «обозрения» храма и древностей книгохранилищ.

Постановили: Тер-Акопяна Сенекерима Хачатуровича – **РАССТРЕЛЯТЬ.**

Верно. Секретарь Тройки НКВД АрмССР

НАА, ф. 1191, оп. 2, д. 979-981, л. 33. Публикуется впервые.

N 14

Артавазд Егиазарян о Сенекериме Тер-Акопяне

27 февраля 1956 г.
гор. Ереван

Отзыв о товарище Сенекериме Тер-Акопяне

Знаю Сенекерима Тер-Акопяна с 1929 г. по совместной работе в системе Народного комиссариата просвещения Армянской ССР, т-щ Сенекерим Тер-Акопян возглавлял Эчмиадзинский матенадаран /библиотека и собрание армянских рукописей/ и непосредственно подчинялся мне, тогда Наркому просвещения Армянской ССР.

Общеизвестно, какую исключительную ценность представляют армянские рукописи для науки вообще и для изучения истории армянского народа и истории братских народов Закавказья в частности.

Неотделимо от рукописей и вместе с ними в матенадаране хранилась знаменитая армянская миниатюрная живопись, приводящие в восторг не только специалистов, но и широкие слои нашей общественности.

Рукописи, миниатюрная живопись, по справедливости, считаются гордостью и богатством культурного наследия для трудящихся Армянской ССР.

И вот со дня установления Советской власти в Армении т-щ Сенекерим Тер-Акопян, имея благородное чувство исторической ответственности перед армянской советской культурой, перед Коммунистической партией и Советским правительством, перед грядущими поколениями, любовно и заботливо хранил эти неопределимые ценности, систематизировал их, приводил в порядок и составлял научные аннотации этих рукописей. Сенекерим Тер-Акопян занимался научной обработкой и систематизацией армянских рукописей более чем пятнадцать лет.

За долголетнюю исключительно честную, добросовестную, бескорыстную работу 28-го ноября 1935 г. Центральный Исполнительный Комитет Армянской ССР объявил т-у Сенекериму Тер-Акопяну – **БЛАГОДАРНОСТЬ.**

Враги Коммунистической партии, враги народа в 1937 г. оборвали жизнь т-ща Сенекерима Тер-Акопяна.

Учитывая: 1/ Заслуги т-а Сенекерима Тер-Акопяна в деле сохранения, а также научной систематизации армянских рукописей. 2/ Его трагическую смерть и полную посмертную реабилитацию, справедливость требует установить его семье персональную пенсию.

/А. ЕГИАЗАРЯН/

Чл. КПСС с 1919 г. парт. билет N 06914290

Архивный отдел Института древних рукописей им. Месропа Маштоца-Матенадарана, ф. 41, папка 76, документ 122

N 15

Կարապետ Մելիք-Օհանջանյանի՝⁹ Սենեքերիմ Տեր-Հակոբյանին տրված բնութագիրը

1 մարտի 1956 թ.
Երևան

Գիտաշխատավոր Սենեքերիմ Խաչատուրի Տեր-Հակոբյանին ճանաչում ենք Հայաստանում սովետական կարգեր հաստատելու հենց առաջին շրջանից: Նրա հետ հանդիպումներ ենք ունեցել թե՛ պաշտոնական հողի վրա՝ ծառայելով միևնույն գերատեսչության կամ հիմնարկության գծով, թե՛ գիտական ասպարեզում և թե՛ ընտանեկան պայմաններում:

Ս.Խ. Տեր-Հակոբյանը գիտական - մասնագիտական լուրջ պատրաստության տեր աշխատող էր. նա և լավ ազգագրագետ էր, և հնագետ (երկար տարիներ եղել է Հայաստանի հնությունների պահպանության կոմիտեի անդամ), և հայ հին գրականության մասնագետ, և ժրաջան ֆոլկլորիստ: Հմուտ լինելով մի շարք արևելյան և եվրոպական հին ու նոր լեզուների մեջ՝ նա իր մասնագիտական աշխատանքների բնագավառում օգտագործում էր այդ լեզուները (բացի հայե-

⁹ Մելիք-Օհանջանյան Կարապետ (1893-1970) - բանասեր, հայագետ-արևելագետ, թարգմանիչ, պրոֆեսոր, ՀԽՍՀ գիտության վաստակավոր գործիչ, ակադեմիկոս: 1921 թ. մայիսի 1-ից նշանակվել է Հայաստանի գիտահետազոտական առաջին՝ Կուլտուր-պատմական ինստիտուտի կոմիսար և գիտական կոլեգիայի նախագահ: 1922-25 թթ. և 1935-37 թթ. դասախոսել է Երևանի պետական համալսարանում: 1930-35 թթ. աշխատել է Հայաստանի գիտությունների ինստիտուտում և Նյութական կուլտուրայի պատմության ինստիտուտում՝ գիտնական քարտուղարի ու բաժնի վարիչի պաշտոններով: Ենթարկվել է ստալինյան բռնաճնշումների, ՆԳԺԿ մարմինների կողմից 1937 թ. հուլիսի 24-ին կեղծ մեղադրանքով ձերբակալվել է: Այնուհետև 4 տարի 3 ամիս Երևանի քաղաքային բանտում տառապելուց հետո ԽՍՀՄ ՆԳԺԿ-ին կից Հատուկ խորհրդակցության 1941 թ. սեպտեմբերի 3-ի որոշմամբ դատապարտվել է աքսորի՝ ուղղիչ-աշխատանքային ճամբար (Սոլիկամսկ)՝ 5 տարի ժամկետով: Հանցակազմի բացակայության պատճառով ազատվել է, բայց նրան արգելվել է ապրել Երևանում, պետք է բնակվեր Կիրովականում (Վանաձոր): Միայն 1 տարի անց Հովսեփ Օրբելյուն հաջողվում է նրան տեղափոխել Քանաքեռ՝ 1944 թ. աշնանը: 1946 թ. աշխատանքի է անցել ՀԳԱ Մ. Արեղյանի անվան գրականության ինստիտուտում՝ որպես ավագ գիտաշխատող:

րենից և որոշ չափով ռուսերենից՝ նա գիտեր գերմաներեն, ֆրանսերեն, անգլերեն, պարսկերեն, տաճկերեն, արաբերեն, հունարեն, լատիներեն և այլն):

Ս.Խ. Տեր-Հակոբյանի հիմնական աշխատանքի բնագավառը մեր հայ հին կուլտուրայի գանձարան Մատենադարանն էր: Այստեղ նա աշխատել է 17-18 տարի: Նա սիրով սիստեմատիզացիայի է ենթարկել Մատենադարանի ձեռագիր հուշարձանները՝ որոշելով այդ հուշարձանների մոտավոր ժամանակը, եթե ձեռագրի տարեթիվը հայտնի չէ: Ձեռագրերի ժամանակի որոշման գծով նա հազվագյուտ նուրբ հոտառություն ուներ: Մատենադարանի վարիչի պաշտոնում նա հարստացրել է ձեռագրական հավաքածուները՝ ձեռք բերելով նորանոր ձեռագրեր: Վերջին տարիները նա պատրաստվում էր անցնելու Մատենադարանի ձեռագրական հուշարձանների գիտական ցուցակագրմանը, որի համար մշակել էր հատուկ սիստեմ - կատոլոգիզացիայի հատուկ ձև, որը հավանության էր արժանացել լուսժողովրդատի կողմից:

Ս. Տեր-Հակոբյանը, բացի այդ գիտա-վարչական աշխատանքից, զգալի գործ է կատարել Հայկ. ՍՍՌ Կուլտուրայի պատմության ինստիտուտի պատվերով, հավաքելով Մատենադարանի հազարավոր ձեռագրերի մեջ պատմական-աշխարհագրական հատվածներ - պատառիկներ, որոնք մինչ այդ անհայտ էին գիտությանը: Այդ աշխատանքը պետք է գտնվի Գիտ. ակադեմիայի պատմության ինստիտուտի արխիվում, որովհետև Կուլտ. պատմության ինստիտուտի արխիվը հանձնվել է վերջինիս:

Պատմության և գրականության պատմության ինստիտուտի գծով Ս. Տեր-Հակոբյանը Կ. Մելիք-Օհանջանյանի հետ 1937 թ. պատրաստում էր Փալատոս Բուզանդի Հայոց պատմության քննական-ակադեմիական տեքստը՝ Մատենադարանում առկա ձեռագիր օրինակների բաղդատությամբ: Մինչև ձեռքակալությունը Մատենադարանի 7 ձեռագրից 3-ը բաղդատված էր, 4-ի վրա էին աշխատում, երբ ձեռքակալվեցին: Բաղդատության նյութերն այժմ գտնվում են ԳԱ Պատմության ինստիտուտի արխիվում:

Ս. Տեր-Հակոբյանը աչքի ընկնող վաստակ ունի նաև ազգագրության գծով: 1915-1917 թթ. Կովկասյան մարդասիրական ընկերության գծով նա մասնակցել է այն գիտարշավներին, որոնք նկարագրում ու հավաքում էին ազգագրական նյութեր I իմպերիալիստական պատերազմի զոհերի հայ գաղթականության ցիրուցան հատվածների մեջ: Գիտարշավի նյութերը, մասնավորապես տարազն ու զարդեղենը գտնվում են այժմ Պետական պատմական թանգարանում:

Ս. Տեր-Հակոբյանը անձամբ գրի է առել մոտ 2 հազար քառյակ ազերբայջաներեն, որպիսի ժողովածուն անհայտացել է նրա էջմիածնի բնակարանից՝ կամ բռնագրավված է ՆԳԺԿ քննիչների կողմից, կամ չարագործները գողացել են նրա անտեր մնացած բնակարանից (ձեռքակալության պահին կինը երևանում էր):

Ս. Տեր-Հակոբյանն ակնառու վաստակ ունի նաև ժողովրդական բանահյուսության - ֆոլկլորի բնագավառում: Նա հարստացրել է «Սասունցի Դավիթ» հոյակապ ժողովրդական վեպը 6 նոր և գեղեցիկ պատումներով, որոնք լույս են տեսել «Սասնա ծռերի» Ա և Բ հատորներում [...]:

Բացի այդ պատումներից՝ Ս. Տեր-Հակոբյանն ունի նաև երկու ոչ լրիվ պատումներ Պետմատենադարանի արխիվում:

Ս. Տեր-Հակոբյանն ազնիվ սովետական քաղաքացի էր և բարեխիղճ գիտաշխատավոր: Նա միանգամայն անմեղ՝ զոհ դարձավ ժողովրդի թշնամի Բերիայի դրածոների կողմից:

Ս. Տեր-Հակոբյանի այրի Արաքսի Տեր-Հակոբյանը, միանգամայն վատառողջ մի կին, 18 տարի է, ինչ տանջվում է և՛ հոգեպես, և՛ նյութապես: Նկատի ունենալով Ս. Տեր-Հակոբյանի հասարակական և գիտական վաստակը Սովետական Հայաստանի հիմնադրման և զարգացման բնագավառում՝ այրի Արաքսի Տեր-Հակոբյանն արժանի է անհատական բարձր տիպի թոշակի, որպեսզի նա ի վիճակի լինի իր վերջին տարիները գոնե նյութապես անհոգ ապրել:

Տրվում է ՀայկՍՍՌ սոցապմինիստություն ներկայացնելու համար:

Կ. Մելիք-Օհանջանյան
(Պետ. թոշակառու N 97)

**Մատենադարան, Սենեքերիմ Տեր-Հակոբյանի արխիվ, թղթ. 76, վավ. 121:
Ինքնագիր:**